

МЕЛІОРАЦІЯ, ЗЕМЛЕРОБСТВО, РОСЛИННИЦТВО

УДК 93/94:631.6 (477.72)

ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗРОШУВАНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА НААН УКРАЇНИ

ВОЖЕГОВА Р.А. – директор Інституту, доктор с.-г наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Інститут зрошуваного землеробства НААН

Інститут зрошуваного землеробства НААН – провідна науково-дослідна установа півдня України, яка працює над розв'язанням фундаментальних і прикладних завдань ведення землеробства на зрошуваних і неполивних землях. Окрім цього Інститут є головною установою Центру наукового забезпечення АПВ Херсонської області.

Історія Інституту і тих установ, з яких розпочиналась його діяльність нараховує вже 125 років і увібрала в себе чимало славних сторінок минулого і сучасного.

Протягом XIX століття територію Херсонської губернії, до якої входили на той час землі майже всього нинішнього півдня України, в середньому один раз на три роки вражала вкрай тяжка посуха. Такі природні явища продовжуються і сьогодні, але ж зараз принаймні є такий засіб боротьби з негативними наслідками посухи, як зрошення. На момент організації «пращура» Інституту – Херсонського дослідного поля в 1889 році – про зрошення в основному лише велися розмови. Були невеличкі зрошувальні системи, арики, які брали воду з артезіанських колодязів, але все це мало не системний характер, а більш творчий, зі значною залежністю від ентузіазму окремих власників.

Про системні дослідження ґрунтів, агрономічну науку відомо було теж небагато. Першою науково-дослідною установою України галузі сільськогосподарства стало Полтавське дослідне поле, засноване лише в 1884 році. З нього і починається осмислена системна підготовка мислення землероба до адекватного сприйняття синтезу науки і практики. Без цього синтезу уявити сучасний світ неможливо.

На півдні ж України дещо раніше – в 1874 році в Херсоні було створено земське сільськогосподарське училище, метою функціонування якого було навчання агрономів і зоотехніків для опанування нерозораних степових земель. Ці люди вже могли знати справжню ціну догляду за землею і створення установи було важливим кроком до подолання «предковічних технологій» землеробства – адже підвищення обсягів врожаїв на той час досягалось зазвичай розорюванням нових земель, а на можливість раціонального опанування прийомів догляду за сільськогосподарськими рослинами більшість поміщиків поглядала дещо недовіркою. Водночас середня урожайність зернових по губернії рідко виходила за цифру в 5 центнерів з гектара.

При Херсонському сільськогосподарському училищі існувала учбова ферма, на якій майбутні агрономи могли практикувати свої теоретичні знання. Завідував фермою викладач землеробства О.О. Ізмаїльський, ім'я якого в кінці XIX століття прозвучить як одного з найбільш обдарованих вчених, і який в підсумку – таки став основоположником наукової школи землеробства на півдні [1].

22 жовтня (4 листопада – за новим календарним стилем) 1889 р. О.О. Ізмаїльський, його учень К.І. Тархов (викладач рослинництва) разом з керівництвом училища на Херсонських Губернських земських зборах запропонували організувати при навчальному закладі дослідне поле. Губернській управі було доручено зайнятися питаннями організації [2-4].

Посухи кінця XIX століття зумовили навіть появу в 1894 році при Міністерстві землеробства і державного майна відділу земельних покращень, який займався питаннями меліорації [5].

Якраз створення Херсонського земського дослідного поля мало на меті розширення досліджень богарного землеробства, які проводилися на учбовій фермі сільськогосподарського училища.

Завідувачем дослідного поля став Тархов К.І. Програма польових дослідів продовжувала і розширювала розпочаті О.О. Ізмаїльським ґрунтові дослідження посушливого степу півдня України [1]. В тому ж таки році він заклав дослід з визначення впливу різних видів пару і безпар'я на ґрунт в умовах трипільної системи землеробства. В основу програми перших досліджень було покладено завдання вивчення способів і строків обробітку ґрунту, при яких могла б бути збережена волога.

В 1898 році на посаду завідувача дослідним полем прийшов Ф.Б. Яновчик, найбільш відомий вчений серед працівників сільськогосподарської дослідної справи на півдні кінця XIX – початку XX ст.

Від Херсонського земського дослідного поля щорічно надходили в Губернську земську управу звіти про проведення польових дослідів. Друкувалися загальнодоступні листівки і плакати, що розповсюджувалися серед землеробського населення агрономічними організаціями і на показових виставках діяльності дослідних установ. Звіти дослідного поля і брошури.

Протягом перших років функціонування дослідного поля проводилися агрохімічні дослідження і аналіз зразків ґрунтів, накопичувався експеримен-

тальний матеріал та узагальнювалися результати метеорологічних спостережень.

З 1904 по 1907 рр. на дослідному полі працював видатний вітчизняний вчений-агроном, один із організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні Сергій Пантелеймонович Кулжинський (1880-1947) в подальшому ініціатор створення Всесоюзного науково-дослідного інституту кукурудзи (1930 р.) [6].

На Херсонщині вчений розпочав свою наукову діяльність, працював над проблемою підбору найбільш посухостійких кормових культур для умов сухого Степу.

На Херсонському дослідному полі перші спроби експериментального обґрунтування оптимальних строків сівби пшениці озимої і ярих зернових для південних регіонів України здійснено Ф.Б. Яновчиком на основі яких було розроблено науково-методичні рекомендації з вирощування озимих і ярих зернових культур.

Влітку 1910 року в Катеринославі проходила обласна сільськогосподарська і промислова **кущова** виставка. На цьому заході Херсонська дослідна станція представила широкому колу зацікавлених землеробів і дослідників результати перших двадцяти років агрономічних досліджень на півдні України.

Крім таких показових виставок, на станції завжди були відкриті двері для проведення ознайомчих екскурсій і практичних занять.

Протягом нестабільних років першої світової війни станцією керували А.Г. Анастасов, М.П. Кудінов, потім М.Е. Прік, а далі знову М.П. Кудінов. Останній фактично і був завідувачем то тимчасово, то на постійній основі до 1924 року. В книзі «Основи сухого земледелія» (1923 р.) він узагальнив результати експериментальних досліджень на півдні України.

В подальшому директором станції протягом 1924-1931 рр. працював відомий вчений-агробіолог П.І. Підгорний, автор найбільш поширеного серед студентів аграрних вузів підручника «Рослинництво». Під його керівництвом були розпочаті дослідження з штучним зрошенням сільськогосподарських рослин і уже в 1924 р. було створено відділ поливних культур.

У зв'язку з розвитком бавовництва на півдні України, Херсонська сільськогосподарська дослідна станція в 1930 р. була реорганізована в Херсонську зональну станцію бавовництва наркомун землеробства СРСР. Протягом 1931-1937 рр. директорами були В.І. Веліжев, П.І. Таран, П.О. Щелюков. З 1937 року роботу установи, на базі якої з 1 лютого 1935 р. було організовано Українську дослідну бавовникову станцію, очолив Ф.С. Кузько.

Протягом 1930-1955 рр. станція розробляла агротехнічні прийоми вирощування бавовнику на півдні України, проводила селекційні роботи по створенню адаптованих до умов вирощування сортів бавовника та вивчала ефективність застосування зрошення на посівах бавовнику. В цей період плідно працювали на станції відомий вчений С.Д. Лисогоров – основоположник сучасної школи зрошувального землеробства, і Горянський М.М. – автор підручника по бавовництву (1940 р.),

та «Методичних вказівок з проведення польових дослідів на зрошуваних землях» (1965, 1970 рр.).

Відповідно до постанови РМ СРСР № 1114 від 19 березня 1949 року «Про заходи по розвитку бавовництва в неполивних районах і Наказу МСГ СРСР № 242 від 25 березня 1949 р. станцію було реорганізовано в Український НДІ бавовництва. Директором в 1950 р. було призначено Білоуса А.Г., який очолював Інститут до 1963 р.

В 1951 році було відкрито прийом до аспірантури інституту за спеціальностями: «Агротехніка», «Селекція і насінництво», «Захист рослин», «Механізація». В 1954 р. до них додаються ще спеціальності «Фізіологія рослин» і «Агрохімія».

В цей час працювали в установі такі відомі вчені, як: Підкопай І.Є., Підозерський С.М., Бурзі К.Е., Гасаненко О.Я., Лактіонов Б.І.

З будівництвом великих зрошувальних систем на півдні України і відновленням бавовництва в старих районах його вирощування, природньою потребою вітчизняної сільськогосподарської науки стала організація Українського НДІ зрошувального землеробства (УкрНДІЗЗ) відповідно до постанови РМ СРСР № 253 від 19 лютого 1956 р. На установу було покладено вирішення завдань розвитку систем землеробства на зрошуваних землях.

І вже за перші п'ятнадцять років співробітники змогли розробити прогресивні способи поливу основних сільськогосподарських культур, технології вирощування пшениці озимої, ячменю, овочів, цукрових буряків, кукурудзи.

В 1966 році в інституті було створено відділ рису і вітчизняна галузь рисівництва має завдячувати саме розробкам вчених УкрНДІЗЗ (Лактіонов Б.І., Журбіна Л.С., Качан А.А.), які були виконані в подальшому. За Наказом президії ВР СРСР від 26 січня 1971 р. Інститут зрошувального землеробства було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Протягом 1963-1979 рр. інститут очолював відомий вчений в галузі меліорації і зрошувального землеробства, член-кореспондент НААН Собко О.О. За період його керівництва інститут зміг досягти Всесоюзного значення. Було розбудовано селище Наддніпрянське, установа наповнювалася новим обладнанням, зростали перспективи розвитку молодих вчених. Плеяда науковців, що працювали в цей час, розвивала наукові основи зрошувального землеробства і в подальшому зробила вагомий внесок у розвиток вітчизняної агрономічної науки.

Співробітники лабораторії агрохімії Попова І.М., Раєвська С.С., Прищепя А.Г., Шкрібтієнко А.П., Філіпів І.Д., Гамаюнова В.В., Мелашич А.В., Осідченко Р.С., Криштопа В.І. Димов О.М. розробили системи удобрення сільськогосподарських культур в зернотравянопросапних сівозмінах зерно-кормового напрямку на зрошуваних землях, що забезпечували високу продуктивність і збереження родючості ґрунтів.

Перші рекомендації з покращення меліоративного стану осолонцьованих ґрунтів на зрошуваних землях з використанням агротехнічних, біологічних і хімічних заходів було розроблено вченими відділу меліорації Бурзі К.Е., Красутською Н.В., Лактіоновим Б.І., Сафонову О.П.

Вченими відділу захисту рослин Підкопай І.Е., Найдьонов Г.П., Савельєв В.Ф., Лисенко А.К., Шелудько О.Д. проведено комплексні дослідження з розробки інтегрованих систем захисту сільськогосподарських культур від шкідливих організмів на зрошуваних і неполивних землях в сівозмінах різної спеціалізації з мінімальним хімічним навантаженням.

Працівниками відділу техніки поливу Гончарова І.Ф., Мацко П.В., Малашкін В.І. розроблено водоміри і водовипуски до гнучких трубопроводів для поверхневих способів поливу та створено першу конструкцію самохідної машини для мостового землеробства зі змінними робочими органами для поливу, внесення добрив і меліорантів та щілювання ґрунту.

Вагомий внесок в розвиток овочівництва на зрошуваних землях внесли науковці відділу овочівництва Симонов А.С., Ківер Г.Ф., Бенюх Б.О., Васюта В.В. під керівництвом лауреата Державної премії Горбатенко Є. М. Протягом короткого часу було розроблено і впроваджено в господарствах зрошуваної зони високоефективні на той час технології вирощування томатів, цибулі, капусти, моркви та інших овочевих культур.

Колектив лабораторії південного картоплярства розробив і запровадив технологію створення насінневого матеріалу з використанням біотехнологічних методів активного оздоровлення рослин від вірусної інфекції при одержанні вихідного матеріалу та методу двоурожайної культури при його наступному розмноженні. Над розв'язанням проблем картоплярства на півдні України плідно працювали Абрашина Є.Г., Бойко М.С., Бугаєва І.П. Зараз цю роботу продовжують Балашова Г.С., Черніченко І.І., Черніченко О.О.

Відділ економіки (Жмілько В.І., Григораш М.М., Закоморний Т.В., Патрікей М.М., Шпильовий Л.П.) працював над розробкою і вдосконаленням форм організації і оплати праці, підвищенням економічної ефективності зрошуваного землеробства на півдні України. Були встановлені оптимальні розміри земельних ділянок, закріплених за спеціалізованими бригадами.

Орлюк А.П., Базалій В.В., Базалій Г.Г., Гончарова К.В. створили сорти пшениці озимої Херсонська 153, Херсонська 170, Херсонська ювілейна, Херсонська 787, Херсонська безоста, Херсонська остиста, Херсонська 99, Овідій, Кохана та Марія. За вагомі досягнення у створенні сортів пшениці озимої інтенсивного типу та розробку теоретичних основ селекції с.-г. культур Орлюку А.П. – присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки», та присуджено Державну премію.

В Інституті плідно над створенням гібридів кукурудзи, придатних для зрошення працювали Янченко О.О., Підозерський С.М., Немоловська Т.Б., а зараз цю роботу очолює член-кореспондент НААН Лавриненко Ю.О.

Селекціонерами в 1964 р. було створено середньоранній сорт сої Херсонська-1, який у подальшому був визнаний національним стандартом.

Селекціонерами Гладковим С.О., Гасаненко Л.С., Підозерським С.М., Нонь А.К. до 1975 року вже були створені 4 сорти люцерни, придатні до

вирощування в умовах зрошення: Херсонська 1, Херсонська 7, Херсонська 13, Херсонська 9.

За створення високопродуктивних сортів люцерни та розроблення екологобезпечної, енергозберігаючої технології вирощування люцерни на насіння на зрошуваних землях України Вченим Інституту Гасаненко Л.С., Гладкову С.О.; Собку О.О., Гасаненку О.Я. присуджено Державні премії.

З середини 1960-х років над розробленням схем сівозмін з встановленням оптимального співвідношення і періодичності повернення на попереднє місце для умов зрошуваного землеробства півдня України плідно працювали Андрусенко І.І., Семма В.Г., Крупко В.С., Горянський М.М.

В 1965 році Д.А. Штойком розроблено формулу для розрахунку витрати ґрунтової вологи по середньодобових дефіцитах вологості повітря; по середньодобових температурах і відносній вологості повітря.

Вченими Остаповим В.І., Фесенком О.Ф., Чорноостровець Ю.М., Мельничук А.М., Мальярчук М.П. розроблено і широко впроваджується на зрошуваних землях України диференційовані за способами і глибиною ситеми основного обробітку ґрунту для сівозмін на землях різних еколого-технологічних груп і меліоративного стану.

Вченими відділу агротехніки зернових культур Білоус А.Г., Собко О.О., Заверюхін В.І., Журбіна Л.С., Нетіс І.Т., Заєць С.О. розроблено і широко впроваджено у виробництво еколого безпечні технології вирощування пшениці озимої і ярої, ячменю озимого, сорго зернового, кукурудзи, проса, гречки та сої. За вагомий внесок в розвиток аграрної науки Нетісу Івану Тимофійовичу присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки»

Результати досліджень, що проводилися Ісічком М.П. з кормовими культурами, дозволили визначити кращі багатокомпонентні сумішки для післяжнивних, післяукісних посівів і зеленого конвеєру.

Панюкова О.О., Яворський С.В., Литвин М.А., Серба О.А., Василенко Л.Д. розробили прийоми агротехніки та підвищення продуктивності люцерни і злаково-бобових травосумішок на зелений корм і сіно. В 1969 р. в дослідному господарстві «Копані» інституту вперше було створено зрошуване культурне пасовище на площі 107 га (Голобородько С.П.).

На базі Інституту знімалися навчально-практичні фільми по вирощуванню основних сільськогосподарських культур. По декілька разів на рік проводилися республіканські конференції. Досягнення установи допомогли їй вийти на Всесоюзний рівень. Вчені брали знання не лише з вітчизняних наукових шкіл, але й виїжджали за кордон для обміну досвідом.

Собко О.О. побував у відрядженнях в США, де ознайомлювався з роботою дощувальних машин «Валлей», в Індії – вивчав досвід створення низькорослих високопродуктивних сортів пшениці озимої, у складі урядових делегацій брав участь як консультант з освоєння нових для зрошення земель у Єгипті. В Данії від Всесоюзного товариства «Знання», де виступав з лекціями про розвиток сільського господарства України.

В 1979 р. Собко О.О. був запрошений на роботу в УААН. Протягом 1979-1988 рр. директором Інституту був Остапов В.І. В цей час в установі працювало майже 500 співробітників, була розгорнута широка науково-дослідна робота, вдосконалювалися існуючі і розроблялися нові ресурсозберігаючі технології вирощування с.-г. культур. Функціонувало 27 наукових відділів і лабораторій.

Високих показників в ефективному використанні зрошуваних земель на Каховській зрошувальній системі досягли трудівники Каховського району Херсонської області. Так, в 1984 р. колгосп «Україна» отримав пшениці озимої по 63,4 ц/га, кукурудзи на зерно – 139,1, сої – 32 ц/га, а в колгоспі ім. Ворошилова врожай сіна люцерни склав 128 ц/га. В радгоспі «Асканійський» одержано по 618 ц/га зеленої маси люцерни [7].

Протягом 1988-1998 рр. на посаді директора Інституту працював відомий вчений галузі зрошувального землеробства Писаренко В.А. Потім з 1998 по 1999 рр. установу очолювала Гамаюнова В.В., 1999-2004 – Сніговий В.С., 2004-2006 – Жуйков Г.Є., 2006-2010 – Нікішенко В.Л. Протягом цього часу в Інституті було проведено комплексні дослідження з адаптації систем землеробства до функціонування в нових організаційно господарських умовах.

Так, були економічно обґрунтовані структури посівних площ для багатогалузевих господарств на зрошуваних землях, короткопільні сівозміни для господарств колективної, акціонерної, фермерської та інших форм власності (Андрусенко І.І., Коваленко А.М., Макаров Л.Х., Бабенко І.О., Жуйкова К.О.).

Науковцями відділу землеробства Писаренком В.А., Малярчуком М.П., Фесенком О.Ф., Черноостровцем Ю.М., Котовим С.В., Ковтун В.А., Івановим І.Т. було встановлено особливості формування родючості ґрунту при зрошенні і використанні добрив, розроблені параметри вмісту поживних речовин в ґрунті для сільськогосподарських культур та нові підходи до розрахунку доз добрив при вирощуванні запланованих урожаїв (Філіп'єв І.Д., Гамаюнова В.В., Мелашич А.В., Димов О.М., Василенко М.І.); розроблено ґрунтозахисну водозберігаючу систему основного обробітку ґрунту, застосування якої в зерноотрав'яних сівозмінах дозволяло заощадити 20,7% паливно-мастильних матеріалів, сукупної енергії на проведення технологічного процесу до 30%, затрат на працю – 25%, підвищувалась продуктивність сівозмін на 15-20% та покращується родючість ґрунту.

Науковцями Шелудьком О.Д., Продченко Т.І., Сіденком В.П., Косачовим С.П., Прищепо М.М. були розроблені ефективні заходи боротьби зі шкідниками, хворобами і бур'янами на посівах основних сільськогосподарських культур півдня України.

Нетісом І.Т., Зайцем С.О., Макаровим Л.Х., Шукайло С.П., Черніченком І.І. була розроблена енергозберігаюча технологія вирощування пшениці озимої на зрошуваних землях півдня України.

Науковцями лабораторії агротехніки кукурудзи Криштопою В.І., Макаровим Л.Х., Котовим Б.І. були вдосконалені прийоми вирощування кукурудзи на зерно і насіння при використанні ресурсо-

зберігаючої технології, яка забезпечувала врожайність зерна 70-90 ц/га.

Нова технологія вирощування сої (Завєрюхин В.І., Левандовський І.Л.) з використанням сучасних засобів захисту рослин, добрив та удосконаленням водозберігаючих режимів зрошення зменшувала витрати ресурсів на 25-30%, забезпечуючи одержання 25-30 ц/га зерна високої якості.

Вчені Гусєв М.Г., Голобородько С.П., Яворський С.В., Панюкова О.О., Барильник В.Т. розробляли енергозберігаючу технологію виробництва кормів та кормового білку на зрошуваних землях за рахунок використання однорічних і багаторічних бобово-злакових травосумішок, зернофуражних та олійних культур в основних і проміжних посівах, яка забезпечувала одержання з гектара орної землі 70-90 ц кормових одиниць з вмістом перетравного протеїну 110-120 г, витрат ресурсів при цьому знижувалися на 15-20%.

Також їх праця дозволила розробити енергозберігаючу технологію виробництва кормів у комбінованому типі зеленого конвеєра з використанням зрошуваних пасовищ, що забезпечувала одержання 11158 ГДж сукупної енергії на 1000 голів тварин.

В лабораторії математичного моделювання технологій Міхеєвим Є.К., Лисогоровим К.С., Чорним С.Г., Шевцовим І.К. та іншими були розроблені математичні моделі і комплекс комп'ютерних програм «Технолог», що забезпечували формування ресурсозберігаючих технологій, оптимізацію управлюючих рішень в землеробстві на підставі моделювання і програмування стану посівів і розрахунків екологічних параметрів.

В лабораторії біотехнології картоплі . Бугаєва І.П., Черниченко І.І., Підкопай І.І., Балашова Г.С., Черниченко О.О., Малишенко В.М. розробляли систему насінництва картоплі на основі біотехнологічних методів одержання вихідного безвірусного матеріалу; вдосконалювали технологію вирощування продовольчої і насіннєвої картоплі для умов півдня на зрошенні.

В лабораторії овочівництва під керівництвом Ківера Г.Ф. Васютою В.В., Лютою Ю.О., Мортіковою Н.В. й іншими розроблялася природоохоронна технологія вирощування безрозсадних помідорів з врожайністю 400-500 ц/га при економії 20-22% енергоресурсів за рахунок використання добрив, високоєфективних біопрепаратів, сортів і гібридів, сівалок точного висіву, способів поливу, агротехнічних прийомів боротьби з бур'янами.

Орлюком А.П. були розроблені принципи трансгресивної селекції пшениці озимої. Завідувач відділу селекції разом з Базалій Г.Г., Гончаровою К.В., Карамушкою Л.Ф., Василенко Л.Ф. і Жуковою Л.Ф. створили ряд сортів пшениці озимої твердої: Мрія Херсону, Находка 7, Дніпряна, Херсонська 97, Херсонська безоста, Херсонська 99.

Селекціонерами Лавриненком Ю.О., Янченком О.О., Немоловською Т.Б., Масловою Л.Г. були створені гібрид цукрової кукурудзи Тачанка, гібрид кукурудзи Борисфен 191 МВ, Борисфен 433 МВ та Борисфен 430 МВ з урожайністю 119-140 ц/га.

Селекціонерами по сої Колотом В.М., Петіною Л.В., Воробйовою В.І., Михайловим В.О., Клубуком В.В., Колот В.В., Мурзенко І.І. були створені сорти

УНІОЗ 1 (1985), Юг 40 (1987), Юг 30 (1990), Витязь 50 (1991), Деймос (1998), Фаєтон (2000).

В секторі агротехніки бавовнику з 1993 року було відновлено роботу з генофондом бавовнику. Співробітниками Немоловською Т.Б., Боровик В.О., Степановим Ю.О., Ковтун М.М. проводилося вивчення і добір кращих сортів для умов півдня України. Результатами їх роботи було створення 2 сортів бавовнику: Дніпровський 5 (2001) і Підозерський 4 (2007).

Селекціонерами Гасаненко Л.С., Гладковим С.О., Тіщенко О.Д. протягом 1980-2000 рр. було створено цінні сорти люцерни Надежда (1982), Сінська (1986), Унітро (1995), Вавіловка-2 (1996) і Веселка (1998), які забезпечували врожайність зеленої маси 600-780 ц/га і насіння 8-10 ц/га.

В лабораторії селекції багаторічних трав Свиридовим О.В., Дрозд А.В., Мироною Л.М., Кобиліною Н.О. було створено сорти костриці лучної: Зв'язочка 3, Зв'язочка 5, грядиці збірної: Херсонська рання 1, стоколосу безостого – Таврійський.

У відділі насінництва Величко М.Г., Влашук А.М., Федоренко В.Ф., Хромін В.Я., Піскун В.Ф., Журавель А.А., Малярчук Н.І. удосконалювали схему і методи вирощування насіння еліти в умовах зрошення півдня України.

З червня 2010 р. директором Інституту землеробства південного регіону НААН призначено д.с.-г.н. Вожегову Р.А., а на початку 2011 році йому повернуто назву Інститут зрошуваного землеробства НААН, який на сьогодні є єдиною науковою установою в Україні з питань формування концепції розвитку систем землеробства на зрошуваних землях.

Останніми роками вченими Коваленком А.М., Малярчуком М.П., Писаренком П.В., Макаровим Л.Х., Марковською О.Є. розроблено оптимізовану структуру посівних площ з розміщенням культур у сівозмінах на зрошуваних і неполивних землях, яка щорічно застосовується в Херсонській області на площі 700-800 тис. га, а також енергозберігаючі диференційовані системи обробітку ґрунту з використанням знарядь чизельного та дискового типу, що застосовується на зрошуваних і неполивних землях регіону.

Розроблено та впроваджуються у виробництво короткоротаційні сівозміни зернового напрямку для господарств з обмеженими земельними ресурсами. У сівозмінах з короткою ротацією широкого поширення в регіоні набула система ґрунтозахисного енергозберігаючого обробітку ґрунту, яка забезпечує економію пально-мастильних матеріалів (на 20%), із зниженням енергоємності процесу (на 40%).

Нетісом І.Т., Зайцем С.О. розроблені технології вирощування пшениці озимої пшениці, соняшнику, ячменю озимого, сорго.

Філіп'євим І.Д., Мелашичем А.В. та іншими була розроблена ресурсозберігаюча система удобрення сільськогосподарських культур з використанням оптимальних параметрів вмісту елементів живлення у ґрунті, яка впроваджена на площі понад 120 тис.га (економія ресурсів у середньому складає 230 грн./га).

В господарствах Херсонської області Лютою Ю.О., Васютою В.В., Косенко Н.П., Степановим Ю.О. впроваджувалася технологія вирощування помідора з застосуванням в технологічному процесі сортів власної селекції Кіммерієць, Сармат, Наддніпрянський-1.

Голобородьком С.П., Гусєвим М.Г., Яворським С.В. розроблялися технології вирощування кормових культур і поліпшення природних кормових угідь. Налагоджено насінництво лукопосовищних трав, які щорічно застосовуються в ДП ДГ "Копані" ІЗЗ НААН, ДП ДГ "Каховське", СТОВ "Світанок" Каховського району, СВК "Зоря" Білозерського району Херсонської області.

Удосконалені в інституті технології вирощування сільськогосподарських культур впроваджуються на зрошуваних землях у Херсонській, Миколаївській, Одеській та Дніпропетровській областях.

Водозберігаючі режими зрошення (Малярчук М.П., Писаренко П.В.) сільськогосподарських культур, що забезпечують економію поливної води, енергоресурсів та отримання 7-8 тис. грн чистого прибутку, використовуються у господарствах різних форм власності Херсонської, Миколаївської, Дніпропетровської, Запорізької, Луганської та Донецької областей на площі понад 500 тис. га.

Значних успіхів у створенні високоякісних сортів і гібридів, адаптованих до умов зрошення півдня України, досягли селекціонери Інституту.

Так, сектором селекції пшениці (Орлюк А.П., Базалій Г.Г., Гончарова К.В., Карамушка Л.Ф., Василенко Л.Ф., Колеснікова Н.Д., Біляєва І.М., Жукова Л.Ф.) протягом останніх років створено сорти пшениці озимої м'якої: Конка, Марія, Овідій, Кохана, Благо, які в умовах зрошення забезпечують збори зерна по 85-100 ц/га, пшениці озимої твердої: Дніпряна, Кассіопея і Андромеда.

Селекціонерами Лавриненком Ю.О., Масловою Л.Г., Польським В.Я., Зінченком В.О., Нетребю О.О. створено гібриди кукурудзи: Борисфен 250 МВ, Борисфен 275 АМВ, Борисфен 301 МВ, Борисфен 380 МВ, Південь 480 СВ, Тендра, Асканія, Азов, Каховський та Скадовський.

В секторі селекції сої Клубук В.В., Колот В.М., Михайлов В.О. створили цінні сорти: Діона (ультраскоростиглий, національний стандарт), Даная, Аратта, Святогор.

Було створено в Інституті і ряд сортів люцерни та багаторічних трав. Тіщенко О.Д., Андрусів Л.В. розробляли нові методи створення селекційного матеріалу люцерни з підвищеною азотфіксуючою здатністю. Завдяки цьому створено сорти Серафіма і Зоряна.

Сьогодні спільно з науковцями Інституту водних проблем і меліорації НААН, за участю фахівців Херсонського державного аграрного університету Мінагрополітики України розроблено та схвалено Херсонською облдержадміністрацією, Держзводгоспом та Мінагрополітики України „Комплексну Програму розвитку зрошення та поліпшення екологічного стану сільськогосподарських угідь і сільських населених пунктів Херсонської області на період до 2015 року”.

На теперішній час в Інституті функціонує аспірантура за спеціальностями: сільськогосподарської меліорації, рослинництво, агрохімія, селекція рос-

лин. За період 2008-2013 рр. захищено 31 кандидатську і 2 докторських дисертації (Вожегова Р.А., Коковіч С.В.).

Високий рівень кваліфікації фахівців Інституту дав змогу створити наукові школи з питань: "Родючість ґрунтів та ефективне використання добрив" – Філіп'єв І.Д., Гамаюнова В.В.; "Режими зрошення сільськогосподарських культур" – Писаренко В.А.; "Меліорація зрошуваних земель" – Лактіонов Б.І.; "Селекція і генетика" – Орлюк А.П.; «Селекція і генетика кукурудзи» – Лавриненка Ю.О.

Науково-технічна бібліотека Інституту працює з багатогалузевим фондом літератури, що нараховує понад 130 тис. примірників книг, збірників наукових праць, методичних рекомендацій, дисертацій, періодичних видань, рукописних і електронних матеріалів вітчизняних та іноземних видавництв.

Наукову діяльність забезпечує висококваліфікований колектив, що налічує 168 чоловік, з яких 90 науковців, в т.ч. 1 член-кореспондент НААН України, 10 докторів наук, 30 кандидатів наук, 32 аспіранти. В складі інституту 5 наукових відділів та 5 лабораторій.

Наукові розробки Інституту зрошуваного землеробства є фундаментом концепції розвитку водних меліорацій, стабілізації та відродження зрошення на півдні України. Особливої уваги та найвищої оцінки заслуговують роботи вчених-аграріїв – І.Д. Філіп'єва, А.П. Орлюка, І.Т. Нетіса, М.Г. Гусєва, А.М. Коваленка, М.П. Малярчука та інших.

За вагомий внесок в розбудову аграрного сектора економіки південного регіону України Вожеговій Р.А. і Філіп'єву І.Д. присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки».

Інститут працює над виконанням науково-технічних програм сумісно із провідними науководослідними установами країни в галузі сільського господарства: Інститут водних проблем і меліорації, Інститут рослинництва імені В.Я. Юр'єва, Інститут ґрунтознавства та агрохімії, Селекційно-генетичним інститутом, інститут с.-г. степової зони.

З метою проведення наукових досліджень, апробації та впровадження наукових розробок у виробництво Інститут має власну мережу: ДП «Експериментальна база «Херсонська», ДП «Дослідне господарство «Копані» (с. Петриківське, Білозерський р-н, Херсонська обл.), ДП «Дослідне господарство «Піонер» (с. Любимівка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.), ДП «Дослідне господарство «Каховське» (с. Кем'янка Каховський р-н, Херсонська обл.), ДП «Дослідне господарство «Асканійське» Асканійської державної сільськогосподарської дослідної станції (с. Тавричанка, Каховський р-н, Херсонська обл.), ДП «Дослідне господарство «Еліта» Миколаївської державної сільськогосподарської станції (с. Полігон, Жовтневий р-н, Миколаївська обл.).

Розробки інституту складають науково-технічну базу ведення зрошуваного землеробства в Україні. Наукові працівники беруть участь у розробці концепцій розвитку зрошуваного землеробства і зернового господарства, овочівництва в південному регіоні, підготовці і виданні рекомендацій, довідників, фахового тематичного наукового збірника «Зрошуване землеробство» для науковців, аспірантів та спеціалістів сільського господарства.

Співробітники Інституту приймають активну участь у розробці та реалізації програм "Зерно Херсонщини", "Овочі Херсонщини", "Насіння Херсонщини".

Широкого розповсюдження набула нова ресурсозберігаюча система удобрення сільськогосподарських культур, яка забезпечує зниження витрат на придбання і внесення добрив (на 24-72 %) порівняно із загально визначеними нормами.

Розробки Інституту увійшли до «Перспективного плану збереження і підвищення родючості ґрунтів Херсонської області на 2006-2015 рр.».

Впровадження розробленої „Методики визначення окупності поливної води та відшкодування витрат на її подачу” дозволяє підвищити ефективність функціонування водогосподарського комплексу.

В Державному реєстрі сортів рослин придатних до поширення в Україні, заходиться понад 50 сортів та гібридів селекції Інституту адаптованих до зрошуваних умов вирощування.

Інститут співпрацює з науковими установами Російської Федерації, Туреччини, США, Китаю, Болгарії, компаніями Monsanto SAS, Syngenta, Академією наук Туркменістану. Інститут є членом Європейської інтегрованої системи генних банків (AEGIS), що дає змогу розширити об'єм наукових досліджень з генофондом рослин, використовувати нові джерела та донори господарсько-цінних ознак в селекційному процесі.

При Інституті постійно діє консультативна група з надання фахівцям господарств різних форм власності порад з питань землеробства, рослинництва, технологій вирощування культур виходячи з конкретних виробничих умов року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ушкаренко В.О. ХДАУ. Історичний нарис / В.О. Ушкаренко, Т.Д. Мартинова. – Херсон: Айлант, 1999. – С. 130-131.
2. ХОДА. Очер. – Ж., 1889 г. – С. 25.
3. Південне відділення ВАСГНІЛ: зб. док. і матеріалів / НААН України, ДНСГБ; Уклад.: В.А. Вергунов, З.П. Кірпаль, В.І. Кучер, В.С. Лоцицький, Н.І. Семчук, О.П. Зайцева; Наук. ред. М.Д. Безуглий. – К.: 2011. – Кн. 47. – С. 133.
4. Земская сельскохозияственная опытная станция в г. Херсоне: Краткий отчет по наблюдениям, опытам и исследованиям в 1915 году. / М.Е. Прик. – Издание Херсонской Губернской Земской Управы. – 1916. – С. 1.
5. История мелиорации в России / Б.С. Маслов, А.В. Колганов, Г.Г. Гулюк, Е.П. Гусёнков. – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2002. – Т. 1. – С. 403.
6. Сопіга М.О. Розвиток сільськогосподарської дослідної справи на теренах України і Радянського Союзу в першій половині ХХ ст.: наукова, організаційна діяльність професора С.П. Кулжинського (1880-1947 рр.): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. / М.О. Сопіга. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – 20 с.
7. Мелиорация на Украине; под ред. Н.А. Гаркуши. – К.: Урожай, 1985. – 2-е изд., доп. и перераб. – С. 15.